

“Een veranderende samenleving hou je niet uit de klas”

EVA TIQUET

Op 26 mei 2019 mogen we opnieuw onze stem uitbrengen tijdens de Vlaamse, federale en Europese verkiezingen. Momenteel wordt al druk nagedacht over de wensen en eisen voor die volgende legislatuur. Wie plannen maakt voor de toekomst moet oog hebben voor maatschappelijke trends die het beleid beïnvloeden.

Een brede blik op toekomstig onderwijsbeleid

Het Departement Onderwijs en Vorming maakte daarom een omgevingsanalyse die nagaat wat de uitdagingen zijn voor toekomstig onderwijsbeleid. Dit is het resultaat van bestaand wetenschappelijk onderzoek en recente literatuur. Er wordt gekeken naar diverse ontwikkelingen: demografisch, economisch, politiek-institutioneel, cultureel-maatschappelijk, ecologisch en ruimtelijk, technologisch, wetenschappelijk en leeruitkomsten. Deze evoluties zullen impact hebben op onderwijs. De omgevingsanalyse stelt geen oplossingen of beleidsvoorstellen voor.

Jeroen Backs, leidinggevende van de afdeling Strategische Beleidsondersteuning, gidst ons doorheen deze omvangrijke omgevingsanalyse en wijst op belangrijke uitdagingen voor het basisonderwijs: “We vertrekken vanuit het principe dat je een veranderende samenleving niet uit de klas buiten houdt. Zonder dat het de bedoeling is om op elke trend of waan van de dag in te gaan. Het gaat echt wel om

structureel duurzame maatschappelijke trends.”

Demografische ontwikkelingen zorgen voor budgettaire kopzorgen

De omgevingsanalyse start met enkele opvallende demografische ontwikkelingen. Jeroen Backs: “De afhankelijkheidsratio gaat na hoe de verhouding is tussen de werkende bevolking¹ versus de niet-werkende bevolking². Deze afhankelijkheidsratio zal de komende 10 jaar heel spectaculair toenemen. Van 57,45 in 2015 naar 65,05 in 2025. Deze toename zet zich nog verder naar 2050 om dan terug te stabiliseren. Dat betekent dat het deel van de werkende bevolking dat bijdraagt aan het systeem ten opzichte van diegene die naar school gaan of van zorgvoorzieningen genieten, daalt. Hierdoor neemt de druk op die werkende bevolking toe om te blijven instaan voor maatschappelijke voorzieningen: sociale zekerheid, zorg, welzijn, pensioenen en onderwijs. Dat betekent dat de publieke financiën de komende twee à drie decennia nog verder onder druk zullen komen te staan. Er moet dus nagedacht worden over waarin we wel en niet zullen investeren.”

Investeren in de jongste kinderen

“In Vlaanderen kennen we een zeer goede kleuterparticipatie. Maar voor de leeftijd van 0 tot 2,5 jaar ligt dat anders, onder andere door de kostprijs, ook al is de prijs voor kinderopvang inkomensgerelateerd. Het is in die opvang dat de allerjongste kinderen ontwikkelingsgericht dienen uitgedaagd te worden en tegelijk ook sterker vertrouwd geraken met het Nederlands, de instructietaal in het onderwijs. Het is zeker niet de bedoeling om die jonge kinderen schoolse druk te laten ervaren. Maar een vlottere samenwerking tussen kinderopvang en onderwijs kan alleszins perspectieven bieden. Investeren in de jongste jaren van kinderen renderen het meest en dat zowel op sociaal, economisch als gezondheidsniveau.³ We moeten ons ook afvragen hoe er in het kleuteronderwijs en in de kinderopvang remediërend wordt ingezet om ervoor te zorgen dat deze kinderen met gelijke start het leerplichtonderwijs kunnen aanvangen. Onderzoek leert ons dat eenmaal in dat eerste leerjaar de eerder opgelopen achterstand niet meer ingehaald wordt.”

Leraren geven aan dat de werkdruk toeneemt. De druk om te voldoen aan de maatschappelijke uitdagingen is groot. Dat veroorzaakt stress, wat zich vertaalt in een grote toename van ziekteverzuim.

Tegelijk stellen we vast dat leraren voor heel veel maatschappelijke uitdagingen staan die ze niet uit de klas kunnen houden: superdiversiteit, veranderende verwachting van ouders over wat zij verwachten van scholen en leraren, meer aandacht voor persoonlijke noden (denk aan het M-decreet). Leraren moeten dus voldoende bewapend zijn om te kunnen omgaan met deze uitdagingen. Maar we stellen vast dat onze leraren, in vergelijking met andere landen, lager opgeleid zijn (bachelorniveau). Tegelijk nemen Vlaamse leraren relatief weinig deel aan levenslang leren en professionalisering tijdens de loopbaan.

Leraren geven wel aan dat ze tevreden zijn en veel maatschappelijk vertrouwen genieten. Maar we zien ook een hoge uitstroom van startende leraren, vooral omwille van het feit dat velen onder hen interim-opdrachten opnemen. En er is een groot aandeel jongeren dat de lerarenopleiding succesvol afrondt, maar niet in het beroep stapt, al toont onderzoek van het steunpunt SONO aan dat onderwijs hier niet echt afwijkt van andere sectoren. Daarnaast geven leraren aan dat de werkdruk toeneemt. De druk om te voldoen aan de maatschappelijke uitdagingen is groot, dat veroorzaakt stress, wat zich vertaalt in een grote toename van ziekteverzuim. Psychosociale klachten maken hier een groot deel van uit, zowel bij leraren als bij directeurs."

De leraar in spreidstand

"De leraar maakt het verschil," stelt de omgevingsanalyse. "Dat klopt", reageert Jeroen Backs. "Alle onderzoek naar effectiviteit van onderwijs toont dat aan. Vandaar dat we aandacht moeten blijven hebben voor de leraar."

"Er stellen zich een aantal belangrijke uitdagingen voor het lerarenberoep. Ten eerste stevenen we af op een knelpunteconomie. Dat betekent dat men in enkele sectoren te maken krijgt met een structureel tekort aan geschikte arbeidskrachten. Er komt een dualisering op de arbeidsmarkt. Aan de ene kant laaggekwalificeerde jobs en aan de andere kant hooggekwalificeerde jobs. De groep

van leraren bevindt zich in de tweede groep. Het onderwijs zal zich daar in concurrentie bevinden met een aantal andere sectoren die ook net die groep van werknemers gaat aantrekken. Er zal dus een krapte ontstaan. Bovendien komt er, zowel in onderwijs als in andere sectoren, een uitstroom van de babyboomgeneratie. Tegelijk zal de schoolbevolking toenemen. We zullen dus meer leraren nodig hebben. Her en der zal ons dat voor problemen stellen.

We moeten ons ook afvragen hoe we onderwijs concurrentieel kunnen houden tegenover die andere sectoren. Hoe houden we het lerarenberoep voldoende aantrekkelijk om genoeg mensen te kunnen aantrekken?

Zorgscholen als nieuwe realiteit?

De omgevingsanalyse maakt melding van een nieuwe vorm van segregatie via 'zorgscholen'. Jeroen Backs nuanceert: "Internationaal gezien evolueren we steeds meer richting inclusief onderwijs. Tegelijk verwachten ouders ook een meer geïndividualiseerde aanpak van hun kinderen. Dat stelt scholen voor uitdagingen. Ze zoeken naar antwoorden en evolueren naar meer team-teaching, co-teaching, specialisten, ... De doelstelling zou moeten zijn dat alle scholen zich openstellen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Vandaag zijn er scholen die dat al ten volle doen. Het risico bestaat dat zij daardoor net meer van deze leerlingen aantrekken dan scholen die zich hiervoor minder openstellen. Dit veroorzaakt een aanzuigefect dat kan leiden tot zogenaamde zorgscholen. Hierdoor riskeren we te evolueren naar een nieuwe vorm van segregatie naast de gekende vorm waar bepaalde scholen meer indicatorleerlingen aantrekken dan anderen. Het is een trend die we moeten opvolgen."

Welbevinden in het rood

De psychosociale klachten bij kinderen en jongeren nemen toe. De omgevingsanalyse duidt dit met choquerende cijfers: Op 17-jarige leeftijd hebben 11,9% van de jongens en 20,3% van de meisjes al eens overwogen om een einde aan hun leven te maken. 16,1% van de jongeren heeft zich, in relatie tot die psychosociale klachten, op die leeftijd al verwond. 38% van de jongeren geeft aan zich niet goed te voelen om een of andere reden. Binnen die 38% geeft 60% aan dat dat te maken heeft met school en niet kunnen voldoen aan de verwachtingen. Jeroen Backs: "Naar aanleiding van slechte resultaten op internationale

onderzoeken of peilingen, wordt wel eens het beeld geschetst dat we jongeren te veel gepamperd hebben en te weinig gefocust hebben op schoolse prestaties. Die stelling wordt door deze cijfers gedeeltelijk tegengesproken. Jongeren geven aan dat ze langs alle kanten een grotere druk ervaren om te voldoen aan de verwachtingen. Welbevinden is dus wel degelijk een belangrijk thema."

"Sociale media speelt in dit verhaal een belangrijke rol. Het netwerk van jongeren wordt veel groter. Ze krijgen een veel positiever en uitzonderlijker beeld van hun peer-group dan dat dit in werkelijkheid is. Bovendien worden ze haast voortdurend geconfronteerd met deze beelden. Het wordt dus moeilijk om aan deze onrealistische verwachtingen te voldoen. Sociale media zorgen ook voor een gigantische hoeveelheid aan informatie en netwerken. Het is niet haalbaar om dat allemaal te verwerken. Daarom sluiten jongeren zich onbewust af van een deel van deze informatie. Ze creëren een informatiebubbel rond hun peer-group. Daardoor wordt het moeilijk om een beeld te vormen van wat zich daarbuiten afspeelt en worden jongeren niet meer uitgedaagd voor andere ideeën. Ook dat beïnvloedt het welbevinden.

We zijn er ons niet altijd van bewust dat dit het opgroeien van jongeren complexer maakt. Cyberpesten is hiervan een voorbeeld. Jongeren en kinderen kunnen zich niet onttrekken aan deze vorm van pesten. Aangezien het pesten in de digitale wereld gebeurt, is er geen veilige plaats meer. Cyberpesten is overal en altijd aanwezig. Als kinderen het cyberpesten willen stoppen door niet meer op sociale media te komen, ontzeggen ze zich een groot deel van hun netwerk.

De leeftijd waarop jongeren in deze netwerken komen, daalt. Dit impliceert dat ook kinderen uit het basisonderwijs moeten voorbereid worden om op een aanvaardbare manier te leren omgaan met sociale media. Er moet nagedacht worden over hoe ze voldoende weerbaar en kritisch worden om deze informatie te filteren op correctheid en betrouwbaarheid."

De paradox van de veilige schoolomgeving

Mobiliteit is een domein waarop we ons in Vlaanderen aan het vastrijden zijn. De omgevingsanalyse leert dat er op het vlak van woon-schoolverkeer een evenwichtiger mix is dan bij het woon-werkverkeer, waar de auto nog dominant is. Toch is er een merkwaardige paradox: "Kinderen ervaren de schoolomgeving als onveilig. Daarom komen ze minder vaak met de fiets of te voet naar school. Ouders brengen hen gemakkelijker met de auto. Hierdoor gaan ze op hun beurt de schoolomgeving onveiliger maken."

Dat gepercipieerde onveiligheidsgevoel bij kinderen is trouwens terecht. Het grootste aantal letselongevallen bij kinderen tussen 3 en 11 jaar doet zich voor vlak voor en vlak na schooltijd, en dit op 300 m rond de school. 77% van de kinderen die letsels oplopen in het verkeer doen dat in een zone van 300 meter rond de school. De school is dus geen verkeersveilige omgeving door mobiliteitskeuzes.

Er ontstaat ook een maatschappelijke trend waar ouders zich tegen deze verkeersonveiligheid verzetten. Ze eisen bijvoorbeeld schoolstraten. Dit discours is vaak gekoppeld aan dat van de luchtvervuiling. Scholen, maar ook het Vlaamse beleid, leren dat dat een trend is die zich echt aan het doorzetten is.

Schoolgebouwen gezocht

Ruimtelijke en ecologische ontwikkelingen situeren zich naast de schoolomgeving ook in de schoolinfrastructuur. "De investeringen in onderwijsinfrastructuur zijn nog nooit zo hoog geweest als vandaag", vertelt Jeroen Backs. "Maar op dit domein staan we voor een ongelooflijke uitdaging. Dit komt voort uit een historische achterstand. Maar is ook gekoppeld aan de demografie. De komende 10 jaar zullen er in het secundair onderwijs 60.000 leerlingen bijkomen. Voor het basisonderwijs zal die groei stagneren, maar vanaf 2025 terug toenemen. De boodschap kan dus niet zijn dat de capaciteit van secundair onderwijs wordt opgebouwd ten koste van die van het basisonderwijs. Tegelijk moet ook nagedacht worden over de ruimtelijke ordening. In steden en bepaalde buurten is er nauwelijks nog plaats om nieuwe scholen te bouwen, of de luchtkwaliteit laat het niet toe.

Een andere uitdaging komt voort uit de problematiek van de bestaande schoolinfrastructuur. Deze beantwoordt vaak niet aan de pedagogische normen die scholen voorop willen stellen. Maar ook op het vlak van de basiseisen over woonbaarheid, veiligheid en hygiëne zijn er tekorten.

Als je alles bij elkaar optelt, krijg je een enorme factuur. Er zal blijvend nagedacht moeten worden hoe we die schoolinfrastructuur kunnen moderniseren. Dat zal niet binnen één legislatuur opgelost geraken, maar zal ongetwijfeld bij opeenvolgende legislaturen op de agenda staan."

De technologische revolutie

De technologische ontwikkelingen en digitalisering zullen zich voortzetten en impact hebben op ons dagelijks leven. Daarom bestempelt de omgevingsanalyse deze ontwikkelingen ook als de vierde industriële revolutie.

"Naast opportuniteiten, zoals het vooruitgaan van onze levenskwaliteit, zijn hier ook risico's aan verbonden (privacy, informatieveiligheid, cyberpesten ...). Scholen zullen uitgedaagd worden om hiermee om te gaan. Anders riskeer je een kloof tussen de leefwereld van de kinderen en deze van de scholen. Tegelijk moet wel voor ogen gehouden worden dat ICT in de klas een middel en geen doel is. ICT moet weloverwogen ingezet worden in het kader van het schoolbeleid. Een ondoordacht doorgedreven digitalisering leidt namelijk tot een achteruitgang van het leren en de schoolprestaties. Uit het PISA-onderzoek blijkt dat onderwijssystemen die heel sterk op digitalisering inzetten erop achteruitgegaan zijn. Het zal dus belangrijk worden om heel doordacht met digitalisering om te gaan, maar het zeker niet te negeren."

Leeruitkomsten in de kijker

De omgevingsanalyse rondt af met een blik op leeruitkomsten. Jeroen Backs verduidelijkt: "De laatste jaren werd veel geïnvesteerd in internationaal vergelijkend onderzoek en in het peilingsonderzoek. Er waren zowel negatieve als positieve resultaten. Het TIMSS-onderzoek leert ons dat we het in het basisonderwijs goed doen voor wiskunde. Maar de herhalingspeiling voor wiskunde in het basisonderwijs was daarentegen niet goed. Voor begrijpend lezen stellen we het omgekeerde vast: zeer slechte resultaten bij het PIRLS-onderzoek, maar goede resultaten bij de herhalingspeiling. Een zeer gemixt beeld dus, met knipperlichten waar zeker aandacht voor moet zijn.

We moeten onderzoeken hoe dat komt en hierop inspelen. Zo werd vastgesteld dat er voor Frans een sterke samenhang is tussen de leerlingresultaten en de mate waarin leraren aangeven zich vertrouwd te voelen met die materie. We zien dat ook in het secundair onderwijs waar leerlingen die een leerjaar hebben zonder het overeenkomstige bekwaamheidsbewijs, mindere prestaties neerzetten." ■

Beleidsmakers worden door de omgevingsanalyse uitgedaagd om weloverwogen korte én langetermijnkeuzes te maken. Je vindt het 130 pagina's tellende document via <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/omgevingsanalyse-onderwijs>.

1. 18-65 jaar
2. -18-jarigen en + 65-jarigen die van een pensioen genieten
3. De Heckmanthese stelt dat investeringen in de jongste jaren van kinderen (o.a. kleuteronderwijs) het meest renderen en dat zowel op sociaal, economisch als gezondheidsniveau. James Heckman kreeg hiervoor in 2000 de Nobelprijs voor Economie.